

ROMI (CIGANI) KORITARI U MATIČNIM KNJIGAMA ŽUPE SV. VIDA U PITOMAČI (1728. – 1912.)

ROMA KORITARI GROUP (GYPSIES) IN THE REGISTER BOOKS OF THE PARISH OF ST. VID IN PITOMAČA (1728–1912)

Vladimir MIHOLEK

INA Đurđevac

Đurđevac, Gajeva 22a

Primljeno / Received: 21. 1. 2021.

Prihvaćeno / Accepted: 15. 5. 2021.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 314.15(497.525Podravina)“17/19”(091)

323.15(497.525.2Pitomača=214.58)“1728/1912”(093)

929.53(497.525.2Pitomača)“17/19”

SAŽETAK

Romi (Cigani) Koritari počeli su se u većem broju doseljavati u Podravinu sredinom 19. stoljeća iz Ugarske. Bavili su se izradom drvenih predmeta, napose korita, te su bili skloni prosjačenju, skitnji i sitnoj krađi. Živjeli su u bijednim zemljanim kolibama u šumama u blizini naselja, važnijih prometnica i vodotoka, osobito tamo gdje je bilo mekog drva podatnog za obradu. Koritari su polunomadski romski skupina, pa su im takve služile samo kao privremena boravišta. Zbog specifičnog načina života bili su omrznuti među narodom, a austrijske i hrvatske vlasti nastojale su ih brojnim zakonima kolonizirati i spriječiti njihovo lutanje, ali bezuspješno. U radu su obuhvaćeni svi Romi (Cigani) Koritari zabilježeni u matičnim knjigama Župe sv. Vida u Pitomači koje obuhvaćaju razdoblje od otprilike jednog stoljeća, točnije od 1828. do 1912. godine. Analizirani su svi podatci o krštenima, umrlima i vjenčanim, opisani su njihova odjeća, zanimanja, prehrana i način života, zatim imena i prezimena i migracijska kretanja koja daleko premašuju područje župe, te locirana mjesta njihovih obitavališta. Pored toga primjerima je prikazan stupanj suživota sa domicilnim stanovništvom. Budući da o podravskim Romima svjedoči malo povijesnih izvora, crkvene matične knjige dobro su poslužile za osnovni povijesni pregled skupine Roma (Cigana) Koritara na području pitomačke župe, a korišteni su i drugi izvori: literatura, novinski članci i kartografski materijali toga razdoblja.

Ključne riječi: Romi (Cigani) Koritari, odjeća, zanimanje, prehrana, obitavališta, imena i prezimena, migracijska kretanja, Župa sv. Vida u Pitomači, 19. stoljeće

Keywords: Roma Koritari group, clothes, vocation, diet, dwellings, names and family names, migration movements, Parish of St. Vid in Pitomača, 19th century

1. CIGAN ILI ROM?

Na samome početku ovoga rada potrebno je pojasniti i razgraničiti dva osnovna naziva pripadnika ove nacionalne skupine – Cigan i Rom. U Podravini (pa i Hrvatskoj) ih uglavnom nazivamo Ciganima, a tako je dobrim dijelom i danas u svakodnevnoj komunikaciji. Riječ je grčkoga porijekla (*athingatos* – nedodirljiv), a budući da su grčki i latinski jezik imali velikog upliva na ostale europske jezike, taj se naziv najviše rabi u Europi (franc. *Tsigane*, njem. *Zigeuner*, tal. *Zingari*, rum. *Tigane*, alb. *Cigan*, češ. *Cikáni*, rus. *Cygane*, mađ. *Cigáni*, polj. *Cyganie*, port. *Cigano*...). U engleskome i španjolskome jeziku nazivaju se *Gypsies* i *Gitanos*, što znači »Egipćani« (*Egiptus*, *Egiupach*, *Jegupach*), jer se do kraja 18. stoljeća smatralo da su Romi porijeklom iz Egipta. Naziv Rom (čovjek, muž) počeo se češće rabiti u vrijeme raspada bivše Jugoslavije kako bi se ublažio negativan stav o njima. On se nalazi i u službenoj

terminologiji u Europi i Indiji, a prihvatile su ga međunarodne i nacionalne udruge Roma u svijetu. Romi tvrde da je stari naziv rasistički i uvredljiv i da se rabi na uvredljiv način, međutim, sami su tome umnogome pridonijeli. Oni zapravo u svome govoru kažu Rom, a kad o sebi govore drugima, kažu Ciganin. Najposlije, sam naziv Ciganin nije zabranjen, on samo nije službeno nacionalno ime. Jedni pak smatraju da je novi naziv politički nametnut i neprirodan. Čak i među pripadnicima njihove populacije postoje različita mišljenja glede nacionalnog imena. O tome slikovito govori jedan vic: »Pitali nekog Roma: Kakva je razlika između Roma i Ciganina? Odgovorio je: Romi su Cigani budže, a mi ostali smo obični Cigani.« U svakom slučaju, danas se jednako rabe oba naziva, među narodom Cigan a u medijima i službenoj komunikaciji Rom. Zapravo, ni sam naziv Cigan ne bi smio biti problematičan ako se upotrebljava u pozitivnom kontekstu. U historiografiji je, kao i u ovome radu, jednostavno nemoguće govoriti o Romima, na primjer u 19. stoljeću, kada svi raspoloživi izvori spominju naziv Cigani. Stoga će se u ovom radu upotrebljavati naziv Cigan, jer se kao takav nalazi u korištenim izvorima, a kad se o njima govori općenito rabiće se naziv Rom.¹

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽENOST POVIJESTI ROMA ĐURĐEVEČKE PODRAVINE

O Romima u Hrvatskoj dosad se malo pisalo, premda su romološka istraživanja započela još u prvoj polovici 19. stoljeća filološkom analizom Antuna Mihanovića iz 1823. godine. Romskom tematikom bavili su se Mara Čop Marlet, Franjo Kuhač, Emilij Laszowski, Franjo Fancev, Josip Matasović, Antun Medven, Ivan Goran Kovačić, Vladimir Redenšek i drugi, a dobar dio podataka o životu Roma pojedinih naselja širom Hrvatske nalazimo u tekstovima akademijina *Zbornika za narodni život i običaje*, nastalima iz pera pučkih zapisivača narodnih običaja. No, većina je rukopisa koji sadržavaju podatke o Romima neobjavljena. Rukopisi su pohranjeni u arhivi Odjela za etnologiju HAZU-a u Zagrebu.

U razdoblju od 1945. do 1991. godine hrvatska romologija postupno se razvijala u okviru jugoslavenske, predvođene srpskim i slovenskim romolozima. U Hrvatskoj se tada sve više javlja novih radova o toj temi, organiziraju se znanstveni skupovi, seminari i konferencije, a cijela dva časopisa posvećena su romološkim temama: *Naše teme* (1984.) i *Sociologija sela* (1985.). U istraživanja su se uključile i pojedine republičke ustanove. U to vrijeme je Josip Taradi obranio prvi diplomski rad o Romima u Hrvatskoj (1965.), a Narcisa Lengel-Krizman objavila je u Časopisu za suvremenu povijest članak o stradanjima Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, kojeg smatraju jednim od prvih suvremenih hrvatskih historiografskih romoloških priloga. Od 1990-ih počinju sustavnija znanstvena istraživanja Roma, objavljuju se prvi tematski brojevi znanstvenih časopisa posvećenih Romima (*Društvena istraživanja* iz 2000. i *Migracijske i etničke teme* iz 2004.), a kreće se i s istraživanjima na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Romološke teme sve više se odabiru za doktorske disertacije, magistarske i diplomske radove a objavljeno je i nekoliko radova i knjiga o stradanjima Roma tijekom Dugoga svjetskog rata, na primjer, Narcisa Lengel Krizman pisala je o genocidu nad Romima 1942. godine u Jasenovcu (2003.) a Danijel, Vojak, Bibijana Papo i Alen Tahiri obradili su stradanja Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (2015.).

U dosad objavljenim radovima koji se bave Romima uglavnom prevladavaju teme s naglaskom na obilježja društvene, socijalne i demografske strukture današnjega romskoga stanovništva, dok je povijesnih najmanje. Među brojnim suvremenim autorima koji se bave romskom tematikom valja izdvojiti sociologe Dragutina Babića i Maju Štambuk, geografa i demografa Hrvoja Šlezaka, povjesničare Filipa Škiljana i Nevena Kovačeva, pedagoge Nevena Hrvatića, Mirjanu Radetić Paić i Gorana Lapata, jezikoslovca Petra Radosavljevića i prof. književnosti i politologinju Jagodu Novak. Povijest Roma u Podravini dosad je malo istraživana. Fancev je pisao općenito o Romima u *Narodnim novinama* 1912. godine, očito ponukan poznavanjem Roma svoga rodnog Virja, a Hrvatić o Romima na području općine

¹ LIÉGEOIS, Jean-Pierre. *Romi u Europi*, Zagreb, 2009., 13; ĐURIĆ, Rajko. *Povijest Roma prije i poslije Auschwitzta*, Zagreb, 2007., 13; OPAČIĆ, Nives. »Jezični imperijalizam i politička korektnost.« *Novi jezični putokazi. Hrvatska na raskrižjima*, Zagreb, 2014., 160; HRVATIĆ, Neven; IVANČIĆ, Suzana. »Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj«, *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2-3, 2000., 255

Đurđevac s naglaskom na Rome u Pitomači². Dragutin Babić i Filip Škiljan osvrnuli su se na etnomikriju i očuvanje identiteta Roma u Pitomači, i na uključenost podravske i međimurske Roma u hrvatsko društvo³. Goran Đurđević objavio je knjigu o povijesti i običajima Roma-Lovara, a koja se dotiče i podravskih Roma, doduše ne Koritara⁴. Sustavnim istraživanjem Roma u Hrvatskoj bavi se Danijel Vojak, a u njegovim radovima našlo se mjesta i o podravskim Romima^{5,6}.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA I KORIŠTENI IZVORI

Dosadašnje spoznaje o Romima đurđevčkoga područja više su nego oskudne. Na području đurđevčke Podravine obitavali su uglavnom pripadnici triju romskih skupina, Koritara, Drobni kovača i Kolompara. Nekoliko dosad objavljenih radova najviše se dotiče Roma Drobni kovača u Pitomači, dok je o ostalim skupinama, skitalačkima, bilo puno manje govora. Dakle, cilj je ovog rada objelodaniti neke povijesne spoznaje o Romima Koritarima na osnovu matičnih knjiga Župe sv. Vida u Pitomači. Nastojat će se istražiti njihovo porijeklo, vrijeme doseljavanja, mjesta stanovanja, migracijska kretanja, zanimanja, imena i prezimena i vjerski život, i to onoliko koliko nam to dopuštaju raspoloživi povijesni izvori. Ovaj rad nije nastao ciljano, nego se ideja sama nametnula pri čitanju matičnih knjiga đurđevčke Podravine u kojima je upadao u oko zavidan broj evidentiranih Koritara, ali i pripadnika drugih dviju romskih skupina.

Rad se temelji na podacima crpljenima iz crkvenih matičnih knjiga, kao i ostale relevantne literature i izvora koji se dotiču Roma na istraživačkom prostoru. Pri lociranju koritarskih obitavališta dobro je poslužio kartografski materijal iz tog vremena. Istraživačko područje obuhvaća naselja Pitomača, Otrovanec, Kladare i Velika Črešnjevica, ali će o njima biti malo riječi jer Koritari nisu obitavali i živjeli u spomenutim naseljima nego u svojim izdvojenim nastambama širom spomenutog teritorija, uglavnom uz rijeku Dravu. Zato valja pojasniti, ako će se u daljnjem tekstu govoriti, na primjer, o Koritarima rođenima u Velikoj Črešnjevici, onda se pod time podrazumijeva da su rođeni u okolici tog naselja, ako već nije navedeno točno ime lokacije. Crkvene matične knjige kao povijesni izvor predstavljaju obimno vrelo bogato povijesnim podacima, ali njihovo izdvajanje i sistematiziranje zahtijeva mnogo truda i vremena. Dodatnu poteškoću stvara obimnost građe, necjelovitost matica pojedinih župa, pa i loša očuvanost, zbog koje su pojedine knjige djelom nečitke. U obzir su uzete najdostupnije matične knjige, one s internetske mreže, a koje omogućuju nesmetano čitanje u bilo koje doba dana, dok je to u arhivima i matičnim i župnim uredima daleko teže i dugotrajnije. No, ako bi čitali i nefilmirane matične knjige, ne bi dobili neke nove spoznaje, već bi samo gomilali broj evidentiranih rođenih i umrlih. Maticama je obuhvaćeno cjelovito razdoblje do kraja 19. stoljeća, premda sve tri matice sežu i po nekoliko godina u 20. stoljeće. Dakle, riječ je otprilike o razdoblju od 1728. do 1912. godine. U obzir su došle sljedeće matične knjige: matične knjige rođenih (1732. – 1768., 1768. – 1810., 1810. – 1832., 1832. – 1857., 1858. – 1871., 1871. – 1892., 1893. – 1902.), matične knjige umrlih (1728. – 1785., 1786. – 1832., 1832. – 1857., 1858. – 1871., 1871. – 1892., 1893. – 1903., 1904. – 1912.) i matične knjige vjenčanih (1732. – 1832., 1832. – 1857., 1858. – 1871., 1871. – 1892., 1893. – 1903.).⁷

² HRVATIĆ, Neven. »Romi na području općine Đurđevac«, *Podravski zbornik* 84, Koprivnica, 1984., 159-167

³ ŠKILJANJ, Filip; BABIĆ, Dragutin. »Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije«, *Podravina*, vol. VIII, br. 25, lipanj 2014., 141-159

⁴ ĐURĐEVIĆ, Goran. *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma-Lovara*, Bjelovar, 2009.

⁵ VOJAK, Danijel. »Romi u Podravini« (1880. – 1941.), *Podravina*, vol. IV, br. 7, lipanj 2005, 107-124; »Stradanje Roma u Ludbregu za vrijeme Drugoga svjetskog rata«, *Podravina*, vol. XVI, br. 32, prosinac 2017., 97-116

⁶ VOJAK, Danijel. »O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?«, *Histo-rijski zbornik*, vol. 63, br. 1, svibanj 2010., 220-237

⁷ Sve navedene matične knjige dostupne su na internetskoj mreži. <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>, uvid ostvaren 19. 6. 2015. – 30. 11. 2020.

4. PREGLED POVIJESTI ROMA KORITARA U PODRAVINI

Romi u Hrvatskoj zasigurno su najstarija nacionalna skupina koja se od ostalih razlikuje po specifičnim etičkim, sociološkim, kulturnim i tradicijskim obilježjima. Oni su više od tisuću godina zadržali svoju osebnju kulturu i način života, po čemu se vrlo razlikuju od europskih civilizacijskih norma. Njihov selilački život i sklonost prosjačenju, skitnji i sitnoj krađi bili su kroz povijest u stalnom sukobu između izolacije i asimilacije na prostorima i u državama u kojima su živjeli. Život u skupinama za njih je značio socijalnu, gospodarsku i psihičku sigurnost, bez obzira na puno niži životni standard od domicilnog stanovništva. Stoga se k njima oduvijek prilazilo s raznim predrasudama preraslama u prikrivenu diskriminaciju, a sve je kulminiralo provedenim genocidom nacista tijekom Drugoga svjetskog rata. Njihov način života Europljani nisu mogli prihvatiti pa su ih odmah od njihova dolaska nastojali protjerati ili primorati sjedilačkom načinu života, što im nije uspijevalo ni zakonskim odredbama, ni prisilom.⁸

O porijeklu Roma piše Maja Dragun: »Postoje dvije dominantne teorije, jedna je o njihovom indijskom, a druga bliskoistočnom porijeklu. Prva je utemeljena na vrlo visokoj sličnosti njihova jezika s jezikom određenim indijskih, pretežito dravidskih plemena, te njihovoj komparativnoj sličnosti u načinu života i djelatnostima. Druga je teorija bazirana na romskim legendama koje svoje porijeklo vežu uz Kaldeju, Babilon i Asiriju.«⁹ Romi raširili su se diljem europskih zemalja pa nisu jedinstveni ni u jezičnom, ni u vjerskom pogledu. Smatra se da su se na području Hrvatske počeli naseljavati u 14. stoljeću prodorom Osmanlija, dok dio znanstvenika drži da su se u Europi prvi put pojavili na području Bizantskoga Carstva četiri stoljeća ranije. Kretali su se zajedno s Osmanlijama te bili uključeni u njihovu državnu i vojnu službu.¹⁰

Na području Hrvatske živjelo je nekoliko romskih skupina koje Virovec Franjo Fancev, pišući u *Narodnim novinama* 1912. godine, dijeli na **Drobne kovače** ili **Jožeke**, **Kolompare** i **Koritare**. Drobni kovači (obrađivači željeza) bavili su se sitnim kovačkim poslom, trgovinom konja i glazbom. Živjeli su u seoskim kućama i govorili umjetnim »gegavačkim« govorom. Najasimiliranija su romska skupina. Kolomparima pripisuje nomadski značaj. Bavili su se krpanjem kotlova, trgovinom konjima i prošnjom. Živjeli su pod čergama i govorili ciganskim jezikom indijskoga narječja. Najbrojniji su bili Koritari, koje se smatra polunomadima. Samo im ime govori da su izrađivali korita, te su bili skloni sitnoj krađi i primanju milostinje.¹¹

Do sredine 19. stoljeća Romi u Podravini bili su malobrojni. Predstavljali su ih uglavnom Drobni kovači, čiji su pripadnici živjeli u pojedinim naseljima zajedno s domicilnim stanovništvom. Veće romske skupine počele su se doseljavati iz Rumunjske poslije 1855. godine kada je tamo ukinuto ropstvo. No pojedine obitelji zatekle su se u Podravini i nekoliko desetljeća prije, kao što je slučaj s Koritarima pitomačke župe. Spomenuti Romi pripadali su skupini Koritara, a isprva su naselili područja Podravine i Međimurja, a potom i neke druge hrvatske krajeve. U Podravinu su dolazili iz Ugarske, što nam potvrđuju njihova mađarska prezimena. Bavili su se izradom predmeta od drveta. Živjeli su u zasebnim naseljima po šumama. Nakon njihova doseljenja austrijske i hrvatske vlasti brojnim zakonima nastojale su ih kolonizirati i spriječiti njihovo bespotrebno »klatarenje« i krađe. Morali su posjedovati razne dozvole za kretanje i bavljenje koritarenjem, a moglo ih se i otpremiti u njihova rodna mjesta. Međutim, iz podataka koji slijede u daljnjem tekstu vidljivo je da su takve odredbe i pravila proizvele neznatne, ili skoro nikakve učinke na terenu, jer je prema raznim naredbama sav teret njihova provođenja pao na nemoćne civilne lokalne vlasti koje su uz seosko stanovništvo i same pružale otpor njihovom provođenju. Vlast im jednostavno nije mogla stati na kraj niti ih držati pod kontrolom zbog njihovog stalnog seljenja.¹² Uz to je Teodor Teodorović, tajnik Bjelovarsko-križevačke županije, na sjednici županijske

⁸ HRVATIĆ, N.; IVANČIĆ, S. »Povijesno-socijalna ...«, 252

⁹ DRAGUN, Maja. »Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma«, *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2-3, 2000., 318

¹⁰ VOJAK, Danijel; KOVAČEV, Neven. »Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću«, *Cris*, god. XIX, br. 1, 2017., 48-52

¹¹ *Narodne novine*, god. LXXVIII, br. 267, 18. XI. 1912.; god. LXXVIII, br. 268, 19. XI. 1912.

¹² HRVATIĆ, N.; IVANČIĆ, S. »Povijesno-socijalna ...«, 257; VOJAK, D. »Romi u Podravini ...«, 110-111

Slika 1. Korito kakvo su izrađivali Cigani Koritari

skupštine održane 30. listopada 1888. godine, u ime županije načelno odbio kolonizaciju Roma sve dok se ne osiguraju bolji uvjeti. Po svemu se to odnosilo na Koritare kojih je bilo najviše u podravskom dijelu županije. Krajem 1891. godine na županijskoj sjednici raspravljalo se o raznim skitnicama, pa je zastupnik Milan Rojc predložio zabranu prosjačenja Roma i njihov boravak izvan zavičajne općine. Prijedlog je prihvaćen pa je skupština osnovala Odbor za izradu posebnog statuta, ali su vlasti vjerojatno i same bile svjesne da će Koritarima teško moći utvrditi njihove zavičajne općine.¹³ (Sl. 1.)

Na osnovu toga Veliki župan Milutin Kukuljević Sakcinski poslao je svim općinskim poglavarstvima okružnicu glede Cigana, a po naredbi kraljevske zemaljske vlade Odjela za unutarnje poslove od 27. lipnja 1893. godine (br. 12.681). Ova je naredba ujedno sadržavala prijašnje naredbe iz 1873. (br. 8936), 1878. (br. 21.615) i 1882. godine (br. 25.094). Naredbom se svake godine morao obaviti popis Cigana. Bilo im je zabranjeno obilaziti sajmove u drugim općinama bez dozvole kotarske oblasti. U protivnom ih se moralo otpremiti u matičnu općinu, a ako to budu češće činili da ih se i kazni. Nadalje, valjalo ih je pritegnuti plaćati otkup javnih radova i da pomažu općinarima pri obavljanju raznih radova, na primjer, navoženja šljunka na općinske putove, njihov popravak i čišćenje graba, i tako dalje. Time se nastojalo Cigane prisiliti na pošten način privređivanja te vezanje za boravak u određenoj općini i stalno mjesto stanovanja. Ako bi oružnici u kojem slučaju naletjeli na veće skupine stranih Cigana, morali su ih pohvatati i otpremiti u zavičajnu općinu, čak i kad bi posjedovali valjane putovnice. Granične su pak općine morale sprječavati prelazak Cigana preko rijeke Drave, a skelarima je bilo zabranjeno prevoziti ih. Naredbom je preporučeno postavljanje straža na prijelazima. Općine su bile dužne jedanput godišnje pregledati sve Rome na svome području, popisati ih, navesti njihova boravišta, zanimanja i posjedovanja potrebnih isprava za njih i za konje. Svako je općinsko poglavarstvo prikupljene podatke moralo predati svojoj kotarskoj oblasti. Križevački liječnik Fran Gudrum Oriovčanin dobro je primijetio da spomenute naredbe uopće ne govore o zdravlju Roma, s obzirom na njihov nesređen život glede prehrane, stanovanja i selidbe, a što se često odražavalo na širenje raznih bolesti. Zato je 1910-ih županij-

¹³ VOJAK, Danijel. »Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje »ciganskoga pitanja« u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.», *Društvena istraživanja*, god. 20, br. 6, 2009., 1161-1162, 1165

skim vlastima podnio prijedlog mjera o sprečavanju bolesti Roma, ponajviše cijepljenja.¹⁴ Uglavnom, nadzor Roma spadao je u dužnosti svakog oružnika, uz razne sumnjivce te stalne i prolazne strance.¹⁵

Naredbom donesenom 15. rujna ratne 1916. godine morali su nakon obavljenog popisa radi mobilizacije vlastima predati kola, konje, pse, novac, oružje i isprave. Svi muškarci od 18 do 50 godina, a koji nisu podvrgnuti stavnji, morali su pristupiti stavnom povjerenstvu. Sposobni će biti poslani u vojsku, a nesposobni na razne radnje.¹⁶ Jesu li Cigani Koritari i u kojem broju bili mobilizirani, nije moguće znati. Ako su vješto izbjegavali popisivanja, onda je očekivano da su pogotovo izbjegavali odlazak u rat gdje se ginulo. Tako se u radu o stradalima u Velikom ratu s područja susjedne župe u Kloštru Podravskome ne spominje nijedan poginuli ni ranjeni Cigan Koritar.¹⁷ Jedini pronađeni stradali pitomački Koritar je Jakob Čonka (rođ. 22. IV. 1884., *Vuska luka*), koji je umro od kapi u Kaniži u Ugarskoj 7. veljače 1915. godine. Upisan je pod opaskom u matičnoj knjizi krštenih. Smrt je javio voditelj vojne matične knjige 8. istog mjeseca.

Kotarske su vlasti s Romima imale problema za vrijeme raznih epidemija stočnih zaraznih bolesti, jer su od seljaka uzimali i iskapali uginulu zaraženu stoku i tako širili zaraze koje su kotarski i županjski veterinari jedva suzbijali. Zato je u novinama objavljivano o zabranama kretanja Roma po selima, a prijestupnike se moralo prijaviti oružnicima.¹⁸ O njihovim brojnim sitnim prijestupima i kriminalnim radnjama novine nisu posebno izvještavale, ali su ipak pronađena tri slučaja u široj okolici Pitomače. Prosjačenje Roma izazvalo je jedan ozbiljan incident 1890. godine, o kojem su obavijestile *Narodne novine*. Početkom kolovoza počele su se u okolici Kloštra prikupljati brojne vojne postrojbe na veliku vježbu. U Đurđevac je stigao pukovnik Henrik grof Lamberg, zapovjednik 12. ulanske hrvatsko-slavonske pukovnije, te se 9. kolovoza u pratnji general-majora Augusta pl. Nemethya kočijom uputio u Kloštar obaviti pregled postrojba. Budući da je cesta prolazila kroz šumu Seča i uz tamošnje romsko naselje, navalila je skupina mladih Koritara na kočiju ne bi li od gospode isprosilu kakav novac. U tom toga poplašili su konje koji su se pustili u bijeg, zapeli o stup uz cestu, pa su svi završili u jarku. Pritom je grof Lamberg slomio nogu i zadobio nekoliko lakših tjelesnih povreda, a Nemethy i sluga lakše su ozlijeđeni.¹⁹ Sličan događaj, ovaj put vezan uz krađu, zbilo se noću 13/14. ili 14/15. rujna 1892. godine, kada je skupina Koritara u Đurđevcu, Kloštru i Prugovcu pokrala podosta živeža: mesa, masti, brašna, meda i maka. Noćna oružnička straža zatekla ih je nedaleko od stanovitog dućana u Đurđevcu, ali su se ovi dali u bijeg. Sklonili su se u Seču, a oružnici su krenuli u potjeru, ali u pogrešnom smjeru, prema Ferdinandovcu. Romi su nakon toga opljačkali župnikovu smočnicu u Kloštru. Čim je glas o tome došao do oružnika odmah su se uputili u Seču i zatekli ih pri vatri, ali su se razbjegli a plijen ostavili u šumi. Za nekoliko dana oružnici su u šumi zatekli još trojicu, i ranili ih hicima iz oružja. Budući da je šuma bila mlada i gusta Romima je predstavljala idealno sklonište. Zato je Veliki župan odmah naredio prorijediti i očistiti šumu.²⁰

Po popisima stanovništva od 1880. godine i nadalje, broj Roma u Hrvatskoj i Podravini je vrlo dvojbjen. Prema Vojaku, popisima se mora oprezno služiti jer je Rome bilo teško popisati zbog njihova stalnog seljenja, a pogotovo one koji su govorili rumunjskim i mađarskim jezikom, jer su se dijelom izjašnjavali Rumunjima, a dijelom Mađarima, ovisno o njihovoj potrebi. Stoga broj Roma ne odgovara stvarnome stanju. Popisi iz 1880. i 1890. godine donose da su na području đurđevčkoga kotara popisana 5, odnosno 34 Roma. Ove brojke nikako se ne poklapaju s onima iz matičnih knjiga župa đurđe-

¹⁴ GUDRUM, Fran. »Cigani i inostranci nestalna boravišta«, *Liječnički vjesnik*, god. XXXVI, br. 5, 15. V. 1914.; *Podravac*, god. IV, br. 18, 15. IX. 1895.; god. IV, br. 19, 1. X. 1895.; god. IV, br. 20, 13. X. 1895.

¹⁵ ČAPO, Hrvoje. »Državni represivni aparat na području Hrvatske od 1918. do 1941.«, doktorski rad, Zagreb, 2011., 32, [https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1837/datastream/PDF/view\(11.03.2020.\)](https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1837/datastream/PDF/view(11.03.2020.))

¹⁶ *Nezavisnost*, god. X, br. 43, 23. IX. 1916.

¹⁷ MIHOLEK, Vladimir. »Poginuli i umrli vojnici u Velikome ratu s područja rkt. župe u Kloštru Podravskome«, *Podravina*, vol. XVII, br. 33, 2018., 141-169

¹⁸ *Podravac*, god. IV, br. 18, 18. IX. 1895.

¹⁹ *Narodne novine*, god. LVI, br. 188, 16. VIII. 1890.

²⁰ *Narodne novine*, god. LVIII, br. 245, 26. X. 1892.

večke Podravine, pa čak ni same pitomačke, što je vidljivo iz podataka u daljnjem tekstu. Godine 1900. popisana su 263 Roma, a 1910. njih 424, što su stvarnije brojke od prethodnih.²¹

Romi su bili nadaleko poznati kao konjari i svirači. Osobito su bili vješti u preprodaji konja. Sredinom prošloga stoljeća u svatovima su često svirali domaći Romi Drobni kovači, ali i Koritari. Stariji žitelji Molva spominju braću *Markino Cigana* i Vendela, Koritare, koji su svirali širom Podravine. Drugi pak izvor govori da je Cigan Markina Čonhaš 1930-ih svirao kod nekog licitara »na prošćenju na Molvaj«²². Nadalje navode svirača Štefino *Cigana*, koji je odveden u jasenovački logor ali se uspio živ vratiti kući. Jedan etnografski tekst o svatovskim običajima u Pitomači iz 1896. godine također potvrđuje postojanje Roma svirača²³. U svakom su sviračkom sastavu Romi violinisti (*jegedaši*) nastojali biti vođe, pa je rijetko gdje zabilježeno više od jednog Roma u sastavu.²⁴

5. STRADANJA ROMA KORITARA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Premda sudbina i stradanja Roma tijekom Drugoga svjetskog rata ne spadaju u okvir istraživačkog razdoblja, ipak je nužno dotaknuti se i ovog, za njih sudbinskog vremena, pogotovo za Cigane Koritare. Već krajem travnja 1941. godine Nezavisna Država Hrvatska donesla je nekoliko rasnih zakona koji su se izravno doticali Roma kao nearijevaca, pa su kao takvi postali nepoželjni u novoj hrvatskoj državi. Ustaške su lokalne vlasti već do kraja srpnja morale popisati sve Rome. Ubrzo su slijedila uhićenja i deportacije u logore, te likvidacije i slanja na prisilan rad u Njemačku. Sustavna deportacija provodila se od svibnja pa do kraja ljeta 1942. godine. Masovna odvođenja u tisku su prikazivana kao pokušaj njihova »privođenja radu i zanatskom osposobljavanju«. Po raspoloživim popisnim dokumentima Velike župe Bilogora²⁵ u Državnom arhivu u Bjelovaru, poznat je broj Roma u određenim mjestima i općinama. Prvi popisi provedeni su u Podravskim Sesvetama (40 Roma), Kloštru Podravskome (266) i općini Ferdinandovcu, za koju nisu navedeni popisni podaci. Pitomački Romi ne spominju se.²⁶ Međutim, popisom su obuhvaćeni Romi svih triju skupina. Što se tiče odvedenih Roma, Vladimir Šadek donosi da su na đurđevačkom području uhićenja počela u jesen 1941. godine, kada je odvedeno 300 Roma iz naselja Peski pokraj Đurđevca, tijekom 1942. godine 40 Roma s *Kalnovečki peskov*, 190 iz Virja (Trnje, Hatačanova), 55 iz Molvarskih Ledina i Gornje Šume, a u travnju iste godine 65 Roma iz Lepe Grede i Hladne Vode, 30 iz Sesveta Podravskih i 9 Roma iz Suhe Katalene. O odvedenim Koritarima s područja župe u Pitomače ne govori.²⁷

Deportacije su obuhvatile u najvećem broju Rome Koritare. Hrvatić piše da su Koritari iz okolice Pitomače krajem 1942. i početkom 1943. godine odvedeni u koncentracijske logore i ubijeni.²⁸ U Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora u Jasenovcu popisano je tek 12 stradalih Roma iz Pitomače. Desetero njih navedeno je bez ikakvih osobnih podataka, osim godine rođenja i da su rođeni u Pitomači (4 muškarca, 2 žene, 4 djeteta). To su zasigurno Koritari. Tek dvije žene jedine su pripadnice starosjedičkih Roma koji nisu odvođeni, dakle one su dospjele u logor po nekom drugom kriteriju. S područja đurđevačke Podravine na popisu se nalazi 102 Roma, od toga je 86 Koritara i 16 starosjedila-

²¹ VOJAK, D. »Romi u Podravini ...«, 113

²² LUKANEC, Pero. »Seljak o marksistima«, *Evolucija*, god. 3, sv. 1-2, siječanj-veljača 1934., 32

²³ CAJNKO, Valentin. »Ženidbeni običaji. Pitomača u hrvatskoj Podravini«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 1, Zagreb, 1896., 180, 182-183

²⁴ IVANČAN, Ivan. *Narodni plesni običaji Podravine 1.*, Zagreb, 1989., 196-198, 209

²⁵ Velika župa Bilogora djelovala je od kolovoza 1941. godine kao jedna od 22 župe na području NDH. Obuhvaćala je otprilike teritorij Bjelovarsko-križevačke županije (kotarevi Bjelovar, Čazma, Garešnica, Đurđevac, Koprivnica, Križevci, Grubišno Polje).

²⁶ VOJAK, Danijel. »Stradanje romskog stanovništva na širem bjelovarsko-bilogorskom području za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941. – 1945.)«, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru*, sv. 12, 2018., 69-72; BABIĆ, Dragutin; ŠKILJAN, Filip. »Romi u Pitomači: između etnomimikrije i očuvanja romskog identiteta«, *Podravina*, vol. XVIII, br. 35, lipanj 2019., 125

²⁷ ŠADEK, Vladimir. *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.)*, Koprivnica, 89

²⁸ HRVATIĆ, N. »Romi na području...«, 161-162

ca.²⁹ Brojke popisa upozoravaju na to da velika većina evidentiranih Roma s đurđevečkog područja pripada skupini Koritara, dok su sjedilački Romi malo zastupljeni jer su se već otprije stopili s domaćim stanovništvom, što ih je spasilo. U konačnici, o broju Roma stradalih u Jasenovcu teško je govoriti, pogotovo zbog toga što od svih jasenovačkih zatočenika jedino oni nisu bilježeni pojedinačno, već kao skupine pristigle u logor³⁰. Dakle, približan broj odvedenih Roma je poznat, ali se ne zna jesu li pogubljeni u Jasenovcu, kojem drugom logoru na tlu Hrvatske, ili su pak deportirani u njemačke logore. Po stanovitom dokumentu zbio se događaj koji je odudarao od svih drugih deportacija. U Bjelovar je 17. kolovoza 1941. godine s uhićenim Srbima pristiglo i 20 Rumunja (Roma Koritara; op.a.) iz Križnice (*Vuska luka*), ali su pušteni kućama.³¹ Goldstein u svome djelu navodi da su pitomački Romi (govori o sjedilačkim Romima iz Pitomače; op.a.) bili izuzeti od deportacija vjerojatno zbog svojih zasluga za ustaški pokret jer su održavali vezu s nekadašnjim ustaškim uporištem u Janka Pusztu u Mađarskoj. Ova konstatacija nema uporišta jer su Romi iz Pitomače izuzeti zato jer su starosjedioci koji oduvijek žive u selu s mjesnim stanovništvom. Ova se zasluga mora pripisati ipak Koritarima jer su obitavali u šumama uz samu granicu s Mađarskom, ali i na suprotnoj strani. Samo su oni znali mjesta ilegalnih prelazaka preko Drave jer su dobro poznavali ovo područje. Zbog toga je skupina uhićenih pitomačkih Koritara u Bjelovaru s razlogom oslobođena i puštena.³²

S obzirom na to, na primjer, da matična knjiga umrlih župe u Pitomači Cigane Koritare ne spominje nakon 1945. godine, očito je da tada više nisu bili prisutni u svojim naseljima na tom području, za razliku od sjedilačkih Cigana Drobni kovača (Radelići, Ivanovići, Kovačići, Špoljarići, Kostadinovići i Đanići) i Kolompara (Šajn). Posljednji umrli spominju se Ana Bogdan (90) 13. prosinca 1941. i Terezija (8 mjeseci), kćer Ane Bogdan 16. travnja 1942. godine. Iz ovoga možemo zaključiti da su pitomački Koritari na kraju ipak odvedeni, premda je dio njih prije toga pušten u Bjelovaru. Deportirani su samo Koritari. Ostavljena je i obitelj Šajn, koja spada u Kolompare, Cigane nomade. Začudo, Šajnovi su živjeli u samom selu, i to ih je spasilo. Iz toga proizlazi da su pitomački Romi koji su živjeli normalnim životom kao i ostali seljani, bili izuzeti od progona i deportacija unatoč rasnim zakonima.³³

6. IZGLED, PREHRANA I ZANIMANJA CIGANA KORITARA

Nakon 1850-ih godina, Cigani Koritari preplavili su srednju Podravinu. Bavili su se izradom drvenih predmeta (korita, *kopajni*³⁴, *struganje*³⁵, *vejače*³⁶, zdjele, pribor za jelo ...). Ovo područje izabrali su zbog šuma koje su zauzimale veći dio spomenutog teritorija, a napose zbog mekog drva (vrba, topola), kojeg je bilo u izobilju uz rijeku Dravu i brojne manje vodotoke. Svoja izolirana naselja podizali su upravo u blizini takvih mjesta. Pri prijelazu iz Ugarske u Podravinu prepriječila im se Drava, ali su je uspjeli premostiti. Ipak je jednom uzela svoj danak. Nesretan slučaj zbio se 7. siječnja 1854. godine kad je jedna skupina Cigana Koritara prelazila Dravu u predjelu Kurtak nedaleko od Ferdinandovca. Led je vjerojatno bio tanak, pa su se jadnici utopili u hladnoj vodi. Živote su izgubili Janko Bogdan (40), supruga mu Treza (35), sin Petar (18) i Mara (12 dana), kćer Ignaca Kalanjoša. Utopljenike su pokopali nakon tri dana, a malu Maru pronašli su i pokopali tek 2. veljače.³⁷

²⁹ <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (05.10.2020.)

³⁰ VOJAK, Danijel; PAPO, Bibijana; TAHIRI, Alen. *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.*, Zagreb, 2015., 41

³¹ ŠKILJAN, Filip. »Prisilno iseljavanja Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941. godine«, *Cris*, god. XIV, br. 1, 2012., 351

³² GOLDSTEIN, Ivo. *Jasenovac*, Zagreb, 2018., 50

³³ Matična knjiga umrlih rkt. Župe sv. Vida u Pitomači 1929. – 1949., <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (19.06.2013.)

³⁴ Drvena izdubljena posuda za napajanje stoke.

³⁵ Veće okrugle drvene posude koje su služile za pranje.

³⁶ Lopate za vijanje žita a mogle su poslužiti i za odgrtanje snijega, grabljenje žita, i slično.

³⁷ Matična knjiga umrlih 1832. – 1858. rkt. Župe sv. Ferdinanda kralja u Ferdinandovcu, <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (19.06.2013.)

Slika 2. *Strugančica*,
rukotvorina Cigana
Koritara

O njihovu zanimanju nepoznati je autor pisao 1902. godine u virovskom *Podravcu*: »Kad im se naznači koja zamašna vrba ili topola, onda ti je Cigo veseo do Boga. Za nekoliko dana je posjekao i nasjekao stablo, trupce razbio u komade i počeo dubsti korita, koje poslije proda za nekoliko novčića.« »Ciganke se bave, kako je poznato vraćanjem, a naročito stare žene, kojima lakoumne i suvjerne ženske sjedaju na liepak.«³⁸ (Sl. 2.) Izgled Roma opisao je ovako: »Cigani svi skitajući su narod; narod bez doma i domovine, bez kuće i kućišta, koji se potuca od nemila do nedraga. Danas je na jednome mjestu, a ne zna, gdje će osvanuti sutra. Ne smeta mu ni zima ni vrućina, ni omara ni bura, ni oluja ni kiša, ni snieg ili zdeni led (...) Ciganin nije ružan čovjek, dapače je oku ugodan. Srednjega je uzrasta, vitka stasa, snažnih ramena i udova. Put mu je zagasito-žuta, vlasi crni kao ugljen i sjajni; čelo mu je visoko, oči crne, žive, kao dvie žeravice, odavajući podlost, strah i mržnju. Nos je ponešto zakučit, ustnice fine, zubi bijeli bjelcati, brada zaokružena...«³⁹

Koritari su govorili »ljimba d bjaš«, bajaški dijalekt starorumunjskog jezika, zatim mađarski, a ubrzo su savladali i hrvatski, no svoj govor nikad nisu napustili. Također su prihvatili i vjeru domicilnog stanovništva, ali samo deklarativno. Pri mjerodavnim župnicima krstili su djecu i prijavljivali mrtve, no vjenčavali se uglavnom nisu. Istinsku vjeru nisu prakticirali, niti išli u crkvu.⁴⁰ To potvrđuje i već spomenuti članak u *Podravcu* koji govori da »... prave, stalne čvrste vjere u Cigana nema. U kakovu je mjestu, takovu si odabere vjeru, a poznato je, da si diete krsti i po više puta, ali ne kuma i kumice radi, već radi krsnih darova«. Virovec Franjo Fancev ovako ih opisuje: »... stanuju u zemljanim kolibama (obično u okolišu šuma), ne govore više jezikom ciganskim (indijsko narječje), jezik rumunjski jest i njihov jezik; dubu korita, 'struganje', vijače, kuhače. Odijelom razlikuju se ovi cigani od kolompara... a Koritari nose nadijeljena ponošena seljačka odijela ...«, nadalje, da »... će jedan i drugi ciganin rado i ukrasti, kad je samo prilike zato, samo se po sebi razumije, inače ne bi bio ciganin. Ciganin jede, što dobije, a mila mu je i crkotina, makar dva tri dana i u zemlju već zakopana; ježevi su cigansko narodno

³⁸ *Podravac*, god. X, br. 7, 29. IV. 1902.

³⁹ Isto.

⁴⁰ HRVATIĆ, N; IVANČIĆ, S.. »Povijesno-socijalna ...«, 257; VOJAK, D. »Romi u Podravini ...«, 110

jelo, a Griselini pripovijeda, da ih je vidio gdje i zmiје jedu ...«. ⁴¹ O prehrani se očituje i *Podravec*: »Hrana je Ciganu jednostavna, kadkada samo kruh i voda, nu kad dodje, ada nitko ne vidi, omasti si on brk i zaoblicom, a poznato je da jedu i poginule životinje. Ima Cigo i svoje narodno jelo, a to je jež, kojega smatra poslasticom, a voli i mastnu krmetinu. Od pića voli rakiju, a osobito su mu naslada lula i duhan, iz koje puše ne samo žene, već i djeca, pa ćeš Ciganinu osobito ugoditi, ako mu dadeš smotku ili mu dobaciš, kada trči za kolima ostatak smotke, tako zvani čik. Posudje mu je posve jednostavno, a osobitu ima cieniu srebrni vrč, koji se čuva u obitelji kao amanet«. ⁴² O tome kako Koritari pripremaju meso uginulih životinja doznajemo također iz tiska. Strvinu koja nije smrdjela jeli su pečenu i kuhanu, a trulu su najprije morali pripremiti za jelo, odnosno »izvući smrad« iz nje. Smrdljivo meso spuštali su u bunar gdje je stajalo dan-dva, ili su ga prali u hladnoj vodi sve dok smrad ne bi nestao. To se moglo postići i kuhanjem u vodi kojoj se dodaje bijeli ili crveni luk, ili koprive. Autor teksta navodi da je čudno što od uporabe takvoga mesa nikad nisu opažena kakva oboljenja ili poteškoće u probavnim organima. Cigani takvo meso jedino nisu davali bolesnicima i djeci, i nikad nisu jeli glavu životinje. ⁴³ (Sl. 3.)

O Koritarima svjedoči i Ferdo Hefele u *Vienču* 1890. godine, navodeći da su se najviše naselili u virovitičkom i đurđevčkom kotaru, te da se zovu Bogdani i Balogi. Piše da »... prikazuju nam se otrcani i dosta zapušteni ljudi romanskoga tipa, dugih vlasi i pletenica na muških glavah. Poduga im brada nije pregusta, lice zagasito, oči crne i vatrene, stasa su i tiela vitka, ali jaka; odjeveni su u duge bijele kabanice što im pokrivaju dosta kratke gaće ljeti; nose opanke (opinš) na nogama, a pod malenim okruglim šeširom ili šubarom viri duga crna ili bar zagasita izpremiešana kosa, a medju njom i po koja pletenica«. Ciganke se bave gatanjem i prošnjom, uprte dijete u veliki rubac na leđa i tako idu od kuće do kuće, dok ona starija trčkaraju uokolo. Novorođenčad su nosile u malom koritu povezano vrpčama od rasparane tkanine. Mladi se žene već od 16. godine, a brak im se lako razvrgne, dok su im djeca brojna. ⁴⁴

Slika 3. Romi u šumi pokraj Velike Črešnjovice (dolje desno, sjede). Gore prvi slijeva sjedi Đurđevčan učitelj Josip Maletić (1844. – 1928.) s društvom; kraj 19. stoljeća. Izvor: Iz obiteljskog albuma Bernarde Gulden-Gregor (Freiburg/Njemačka)

⁴¹ *Narodne novine*, god. LXXVIII, br. 267, 18. XI. 1912.

⁴² *Podravec*, god. X, br. 7, 29. IV. 1902.

⁴³ PETROVIĆ, A. »Jedenje strvina kod Cigana«, *Priroda*, god. 18, br. 2, veljača 1938., 59

⁴⁴ VOJAK, D. »Romi u Podravini ...«, 115-118

Koritari su se u većem broju doselili u Podravinu sredinom 19. stoljeća iz Rumunjske. Po njihovim prezimenima lako se može zaključiti da su pristigli preko Mađarske. Kako je već navedeno, oni su podizali svoje primitivne nastambe u šumskim područjima u neposrednoj blizini važnih prometnica, vodenica i dravskih skela. Na taj su način bili nadohvat ruke seljacima te im prodavali svoje proizvode, premda su znali dolaziti i kućama ako bi ljudi sami nabavili potrebno drvo, pa su predmete izrađivali u njihovim dvorištima. Živjeli su u sklepanim kolibama od pruća i blata napola ukopanima u zemlju, kao i pod šatorima. Kada im se prohtjelo, uputili su se u neko drugo obitavalište, a na njihovo mjesto prispjela bi neka druga obitelj. I tako cijeli život. Mato Ivančan Gašparov iz Molva ovako opisuje njihove kolibe: »Njihove nastambe građene su od pletene vrbove šibe koje su premazali ilovačom, a krov im je bio od slame ili trstike. Vrata su također izrađivali od pletene šibe, a kasnije od dasaka. Nisu imali strop te su spavali na zemlji koju su pokrili slojem šaša, slame ili kukuruzovine na koju su stavili stare krpe ili odjevne predmete«.⁴⁵

O svemu tome govori i zapis iz župne spomenice pitomačke župe, što ga je uz ostale podatke vezane za 1946. godinu vjerojatno po svjedočenju župljana napisao župnik Bartul Ganza. U njemu govori o trima skupinama Cigana u Pitomači. Ovdje donosimo citat o Koritarima. Vjerojatno u neznanju, iznio je i neke podatke koji se ne odnose na Koritare nego na pripadnike drugih skupina, ali to ne umanjuje vrijednost zapisa. Zapravo je određene podatke o Kolomparima pomiješao s onima o Koritarima. Ovi podatci bit će podcrtani: »... Do godine 1943. smo imali i treću vrstu Cigana zv. Koritari, jel su pravili korita, zdjele (struganke), kuhače, a zvali su ih Čergari, po čergama, gdje su obično stanovali. Živjeli su na Pustošu, na kraj Dravske ulice. Muškarci se nisu ni šišali ni brijali, pleli su sebi pletenice kao ženske. Boje su bili i oni tamnije, no kose neobično crne. Žene su i djeca prosjačili u okolici Pitomače. Njih je za N. D. Hrvatske nestalo iz Pitomače. Oni su kao i Kolompari govorili svojim ciganskim jezikom. Djeca ovih i Kolompara nisu nikada išla u školu.«⁴⁶

Matična knjiga susjedne župe u Kloštru Podravskome jasno govore da je Cigane Koritare gravitirajuće Kloštru vodio njihov starješina, doduše, ovaj podatak nije zabilježen pri pitomačkim Koritarima, ali ni Koritarima ostalih župa đurđevečke Podravine. Točnije rečeno, nema spoznaje o tome je li on predvodnik spomenutih Koritara ili je pak bio na čelu Koritara šireg područja. Riječ je o Petru Kalanjošu, kojemu je 1910. godine umro sin Ivan, a župnik u Kloštru spominje ga kao *ciganskog kapitana*, a suprugu Elizabetu kao *kapitanicu*. Kao mjesto njihova boravka navodi obližnje *Dragance*.⁴⁷

7. CIGANI KORITARI U MATIČNIM KNJIGAMA PITOMAČKE ŽUPE

7.1. Cigani Koritari u matičnim knjigama krštenih

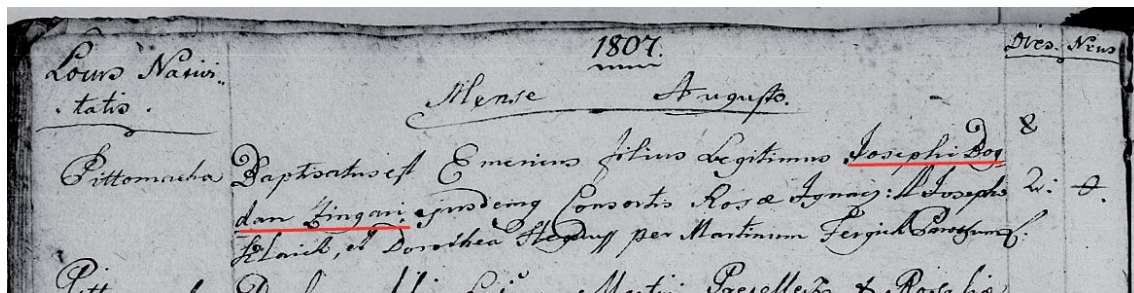
Područje Župe sv. Vida u Pitomači zauzima najistočniji dio đurđevečke Podravine koje obuhvaća sela Pitomača, Kladare, Otrovanec i Velika Črešnjevica. Matične knjige krštenih dotične župe bilježe Koritare od 1807. godine, kada su prvi put zabilježeni. Rođen je Mirko, sin Josipa Bogdana *Zingari* i Roze Ignac (2. kolovoza). Najstariji upis umrlog Koritara također je Mirko, jer je umro sljedećeg mjeseca (27. rujna). Sam naziv Koritar prvi put je zapisan u matici mrtvih 18. ožujka 1852. godine, kada je umrla Ruža Bogdan (28) s prebivalištem u šumi *Brestič*, u čijoj je rubrici upisano *Ciganica koritarica*. Prije toga, na latinskom se pisalo: *Zingari*, *Zingarus*, *Zingarus vagus / vagi* (putujući), *Zingarus in silva* (Cigani u šumi), a na hrvatskome *koritarska ciganka*, *cigani*, *ciganskog plemena*, *cigani koritari*, *na slučajnom prolazu*, *na prolaznom proputovanju*, *sada na proputovanju*. (Sl. 4.)

U razdoblju od 1807. do 1902. godine zabilježeno je 238 krštenja, najviše od svih susjednih župa. Od tog broja naznačeno je samo šestero nezakonite djece. Najviše djece rođeno je 1863. (11) i 1866. (13), dok ih je svih ostalih godina bilo manje od desetero, s time da je od 1888. godine taj broj bivao

⁴⁵ IVANČAN GAŠPAROV, Mato. *Moj rodni kraj*, Molve, 1998., 97-100

⁴⁶ BEGOVIĆ, Branko. *Pitomača kroz prošlost 1. Prilozi za povijest Pitomače*, Pitomača, 2015., 305, <http://www.pitomaca.hr/wp-content/uploads/2018/10/bego-pitomaca-kroz-proslost.pdf> (19.10.2020.)

⁴⁷ Matična knjiga umrlih 1908. – 1920. rkt. Župe sv. Benedikta opata i Žalosne Gospe u Kloštru Podravskome, <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (02.12.2020.)

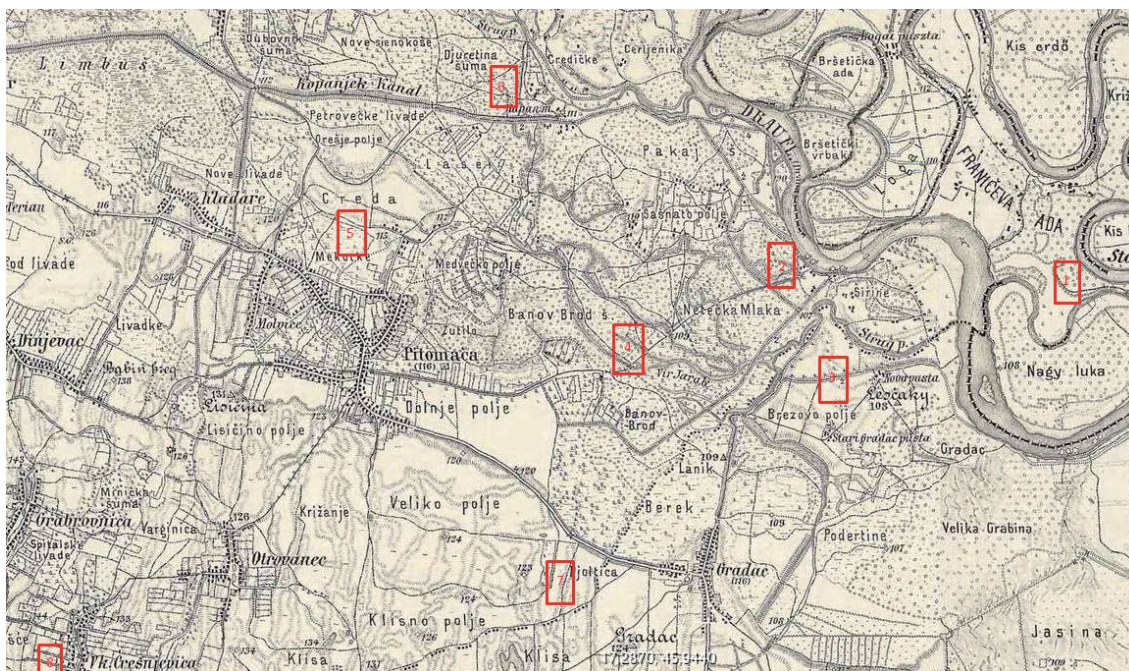

Slika 4. Najstariji zapis Cigana Koritara u crkvenoj matičnoj knjizi (2. VIII. 1807.). Izvor: Matična knjiga krštenih 1768. – 1810. rkt. Župe sv. Vida u Pitomači, <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054>

sve manji (manje od petero). Sva djeca rođena su u ciganskim naseljima ili kolibama, osim Bare Balog slučajno rođene u Pitomači 1887. godine na kućnom broju 81. Njezina majka Kata najvjerojatnije se u toj kući zatekla u prošnji. Zanimljiv je slučaj krštenja Jakova Kiša 1. srpnja 1875. godine, kojemu je upisan otac Đuro Kiš iz Bobovca (Babócsa) u Ugarskoj. U popratnoj rubrici zapisano je da je Đuro Kiš u prisutnosti majke djeteta Terezije Oršoš 9. veljače 1897. godine u općinskom poglavarstvu u Bobovcu izjavio da nije Jakovljević otac i da za vrijeme njegova rođenja s njome nije bio vjenčan. Pored toga, stoji da je odlukom Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu od 22. kolovoza 1898. godine Jakov proglašen nezakonitim. Ovaj primjer sam po sebi postavlja pitanje: Kako je u ovom slučaju općinsko poglavarstvo odmah reagiralo i obavijestilo Nadbiskupski duhovni stol, a da nikad nije jednako postupilo prema svim navodnim bračnim parovima od kojih skoro nijedan nije vjenčan u crkvi? Dakle, sva su ta ciganska djeca zapravo rođena kao nezakonita.

Krštenoj djeci najviše su kumovali sami Koritari, ali i pokoji domaći ljudi iz Pitomače, Otrovanca, Sesveta i Gracov (Stari Gradec). Među njima našlo se vrlo zanimljivih kumova: krajiški kaplar (*corporalis*) Emerik Maljak iz Pitomače i Koritarka Mara Oršoš kumovali su 28. lipnja 1841. godine Mariji Kalanjoš, a Luki Paalu kumovi bili su Jozo i Mara Hajdū iz Bobovca u Ugarskoj, isto kao i 29. siječnja 1865. godine Aleksandru Balogu kovač Stjepan Zsinits i Roza Burfály, a krstio ga je Josip Haulik, župnik u Bobovcu. Ciganima iz *Vuske luke* bilo je otprilike jednako daleko do Pitomače kao i do Bobovca, pa su djecu krstili po nahođenju, ili su se uputili u Bobovec ako nije vozila skela. Tada su uzimali tamošnje krsne kumove, bilo Hrvate ili Mađare. Premda su pripadali pitomačkoj župi, župnik Josip Haulik evidentirao ih je kao krštenike u Bobovcu, a uvedeni su i u matice pitomačke župe jer ih je župnik smatrao svojim župljanima. Tako je u Bobovcu kršteno 13 djece a isto toliko Mađara kumovalo je Ciganima u Pitomači. Od ostalih kumova treba spomenuti mlinara Josipa Mihokovića (1823.) i sluge Stjepana Medvedića i Katu Lovrenčec (1887.), koji su radili na konacima. Osobito plijene pozornost kumovi iz pitomačke obitelji Filjak: Tomo i Regina 16. kolovoza 1865., Marko i Marija 8. travnja 1878., Stjepan i Mara 20. kolovoza 1878., Mato i Roza 4 prosinca 1887. i Mirko i Kata 6. veljače 1890. godine. Ne može se sasvim pouzdano reći zašto baš Filjakovi, no ta je obitelj s Ciganima bila povezana još od 1791. godine, doduše ne s Koritarima nego s domaćim Ciganima iz sela, zvanim Drobni kovačima. Seljanka Jelena Filjak tada se udala za Cigana Tomu Kostadinovića. Pretpostavka je da su ih zbog toga za kumovanje pozivali i Koritari. (Sl. 5.)

No, bilo je slučajeva da Cigani Koritari nisu kumovali samo pripadnicima svoje skupine, nego i domaćim ljudima. Upisana su dva takva slučaja. Josip i Elizabeta Ignac kumovali su na krštenju Barbare, kćeri Ivana Benčeka i Katarine Kanižaj. Benček je bio ribarski sluga na rijeci Dravi, a župnik je naveo da su svi iz *Vuske luke*. Na području *Vuske luke* živio je i ciglar Đuro Tavas sa suprugom Marom Bogdan. Oni su 27. prosinca 1882. godine krstili sina Janka uz prisutnost kumova Imbre i Ane Ignac. Tavasova supruga preziva se Bogdan ali nije navedeno je li Ciganka Koritarka. Mogla je biti iz domaće obitelji jer su Bogdani Hrvati tada obitavali u Velikoj Črešnjevici, Kozarevcu i Suhoj Kataleni. Benček i Tavas očito su živjeli u neposrednoj blizini ciganskog naselja pa ne čudi da su se koliko toliko zbližili s tamošnjim Koritarima.

Slika 5. Lokacije ciganskih naselja: 1. Vuska luka / Križnica 2. Brestič 3. Pustoš / Brezovo polje 4. Vir / Banov brod 5. Greda 6. Đuretina 7. Đolta 8. Velika Črešnjevica. Izvor: Habsburško carstvo (1869. – 1887.). Treća vojna izmjera, <https://mapire.eu/en/>

7.2. Cigani Koritari u matičnim knjigama umrlih

Matične knjige umrle bilježe od 1807. do 1911. godine. Umrlo je 76 ljudi, od toga 59 djece, polovica njih stare do jedne godine. Sedamnaestoro je umrlih odraslih Koritara, računajući starije od 18 godina, od toga šestoro starih više od 50 godina. Najstarija bila su dva muškarca od 80 i 70 godina. Ostali su bili stari između 50 i 60 godina. Najviše je godišnje umrlo po 5 Cigana (1880., 1886.), jednom četvero i dvaput po troje. Znalo je proći i po nekoliko godina bez umrlih, na primjer u razdoblju od 1887. do 1891. i od 1892. do 1896. godine. Životni uvjeti Cigana, kao i sve druge navedene okolnosti, navode na pomisao da su umirali od drugačijih bolesti u odnosu na domicilno stanovništvo, no to nije točno. Djecu, odrasle Rome i seljane jednako su pogađale iste bolesti.⁴⁸ Od ukupno 76 umrlih, 30 ih je pomrlo za zimskih hladnih mjeseci, od studenog do ožujka. Nijedan od njih nije opslužen sakramentom bolesničkog pomazanja, kako se navodi, uglavnom zbog nemara. Umrli Cigani pokapani su na župnom groblju u Pitomači, umrli iz okolice Velike Črešnjevice na groblju u Otrovancu, a pojedini iz naselja Vuska luka u obližnjem Bobovcu na ugarskoj strani rijeke Drave. Svi su umrli u svojim nastambama, osim Mije Čonke (43). On je umro 29. veljače 1848. godine pri Miji Dijakoviću u Velikoj Črešnjevici kao pastir (*opilio*). Čonka je iznimka među Koritarima jer je obavljao posao kakvim se oni nisu bavili. Budući da su Koritari boravili u šumama nije čudo što je Jurja Bogdana (27) 26. kolovoza 1857. godine u prolazu slučajno poklopilo drvo i usmrtilo ga. Jedna je Ciganka umrla pri poroda. Među umrlima čak su se našli i oni koji su umrli na području nekih drugih župa, čiji su župnici to dojavili pitomačkome župniku. O pojedinima će biti riječi u daljnjem tekstu.

7.3. Cigani Koritari u matičnim knjigama vjenčanih

Usporede li se sve tri matične knjige, pitomački Koritari najmanje su upisivani u maticama vjenčanih. Uvidom u matice krštenih primjećuje se da se većina roditelja u njima vodi kao zakoniti bračni

⁴⁸ Pregledom matičnih knjiga ustanovljene su brojne bolesti: *sušica* – tuberkuloza, *vodenica* – vodena bolest, *pošalina* – trbušni tifus, *nabujica* – edem pluća, *lijavica* – proljev, porođajna slabost, *zaklipci* – zaušnjaci, škret – šarlah, *griza* – dizenterija, *drobac* – ospice, *frast* – dječji grčevi, groznica, grlobolja...

parovi, dakle vjenčani, ali matice vjenčanih to nikako ne potvrđuju. Moguće je da su upisivači ciganske roditelje koji su duže vrijeme živjeli zajedno jednostavno smatrali bračnim parovima, premda službeno nisu bili vjenčani. Župnici su im to, s obzirom na specifičan način života i zbog toga da ih se što više privede katoličkoj vjeri, očito odobravali. Vjenčana su samo tri para, i to dosta rano u odnosu na vjenčane parove u drugim župama. Prvi par, udovci Josip Ignac i Katarina Balog iz šume *Brestič*, vjenčani su 7. veljače 1831. godine uz nazočnost kuma Miše Demšića, zvonara, i Miše Šimete. Udovac Stjepan Bogdan (30) oženio je Ružu (19), kćer pokojnog Antuna Baloga. Vjenčani su 16. svibnja 1852. godine. Zapisivač je zabilježio da su uredno ozivani u crkvi. Kumovi su bila dva Cigana Koritara. Treći vjenčani par je vrlo neobičan. Mijo Trezić (23) i Elizabeta Bogdan (20; rođ. u okolici Barča u Ugarskoj), s boravištem u *Vuskoj luki*, vjenčani su 26. veljače 1862. godine. Kumovali su Mirko Palko i Matija Filjak, zvonar u Pitomači. Prezime Trezić niti je cigansko niti zastupljeno u pitomačkoj okolici, ali je zato upisano da je Elizabeta Ciganka. Trezić je izrađivao čamce (*confector lintorum*) živeći uz Dravu u blizini koritarskog naselja, pa nije čudo da je oženio Ciganku, premda Koritari takve ženidbe nisu prakticirali. Treba navesti i jedan sličan par, doduše, on nije ozakonjen brakom, ali je svakako zanimljiv. Naime, 7. travnja 1846. godine rođen je Đuro, nezakoniti sin Mirka Ignaca, Cigana Koritara, i Barbare Ivanović; domaće Ciganke iz Pitomače, pripadnice skupine Drobni kovača. Spomenuti Ignac odudario je od većine Cigana svoje skupine jer je bio sluga. Kao takav je boravio na nečijem gospodarstvu u selu, ili na konaku, i tako stupio u kontakt s Barbarom. Uvidom u maticu krštenih doznaje se da je Barbara rodila još troje nezakonite djece, znači da se za Ignaca ni kasnije nije udala. Po podatcima iz ostalih matica pripadnici ove dvije ciganske skupine nisu dolazili u kontakt, pa je ovaj par izniman.

Još jedan sluga zabilježen je u knjigama. Pavao, rođen 9. siječnja 1869. godine u Velikoj Črešnjevici, služio je 1890. godine u Virju, kada je, tko zna iz kojih izvora, došla do kotarske oblasti u Đurđevcu potvrda o njegovim pravim roditeljima (Pavao Balog i Ana Oršoš), jer je u matičnoj knjizi krštenih upisan pogrešan otac (N. Bogdan), dok je majka nepoznata (N. N.). Izgleda da je ostao živjeti u Virju jer je 1901. godine radi vjenčanja zatražio krsni list od župnika u Pitomači.

7.4 Prezimena, imena i migracijsko kretanje

Usporedbom prezimena pitomačkih Koritara i Cigana Koritara iz matičnih knjiga ostalih župa đurđevačke Podravine primjećuje se da su prezimena nešto brojnija pri pitomačkim Koritarima ali nimalo drukčija, dakle mađarskoga su porijekla: Bogdan, Balog, Kalanjoš (Kaljan), Ignac, Čonka, Njergoš, Kompak, Palko, Kiš, Kišpalko (3), Oršoš (3), Jasuš, Đuri, Paal, Sabo, Šabas, Nađ, Lukač, Gašpar i Ištók. Jednom je upisano i prezime Bednaić. Kao otac Agate rođene 4. veljače 1841. godine upisan je Ladislav Franković *Zingarus vagi* (putujući Ciganin), koji nosi netipično koritarsko prezime. To je jedino takvo zabilježeno prezime na cijelom području đurđevačke Podravine. Doduše, za Frankovića nije upisano kojoj romskoj skupini pripada, ali je upisano da obitava u koritarskom naselju Pustoš. Sumnja na pogrešno upisano prezime otpada jer prezimena Frankovića u Pitomači tada nije bilo.

Prezime Bednaić vrlo je rijetko u Cigana Koritara. Izvan pitomačke župe nalazimo ga jedino na području župe obližnjih Seseva, i spominje se tek četiri puta. Ono je tada bilo zastupljeno i u Virju, ali su tamošnji Bednaići bili Drobni kovači, a ne Koritari. U matičnim knjigama župe u Virju Cigane Bednaiće nalazimo već od sredine 18. stoljeća, stoga se to prezime može smatrati prezimenom Drobni kovača. Kako su spomenuti Koritari iz Pitomače i Seseva preuzeli prezime Bednaić, ne zna se. Jedna je od mogućnosti ta da su ovo prezime nosili Koritari s nekog drugog, udaljenijeg hrvatskog područja, iz kojeg su svojevremeno prispjeli u Podravinu. Manja je vjerojatnost da je prezime preuzeto od virovških Cigana jer pripadnici ovih dviju skupina nisu bili u kontaktu zbog svoje velike različitosti.

Usporedba je dala još jedan zanimljivu činjenicu. Skoro svaka žena, bila vjenčana ili neudata, nosila je prezime Oršoš. Samo je pri pitomačkim Koritarkama prisutno još nekoliko ženskih prezimena, ali ne u većem broju: Bogdan (5), Kalanjoš (4), Balog (4), Ignac (3), Palko (2), te Farkaš i Peter. Neobično je da se sve žene prezivaju Oršoš, a da se kod očeva prezime Oršoš spominje samo tri puta. Zašto je to tako, nije poznato. Stoga ovaj slučaj treba ostaviti otvorenim i prepustiti ga opsežnijem istraživanju, pogotovo što je takav slučaj i pri Cigankama Koritarkama okolnih župa.

Kao što vidimo, velika većina roditelja rođene djece nije vjenčana, što jasno potvrđuje neznatan broj evidentiranih vjenčanih parova. Po tome, to su bili nezakoniti brakovi, premda ih upisivači u matičnim

knjigama nisu smatrali takvima jer su djeca upisana kao zakonita, osim pri Cigankama koje nisu živjele s muškarcem. Tu se opet prepriječila druga nepoznanica: Zašto se nisu vjenčavali u tolikoj mjeri kao što su se krstili i prijavljivali prilikom smrti? O tome se može samo nagađati. Jedan od razloga vjerojatno se odnosi na njihove životne običaje i tradiciju o kojima se danas vrlo malo zna. S obzirom na broj rođenih i umrlih, a imajući u vidu malen broj vjenčanih moguće je da su pri prijavljivanju župniku dijelom bili nemarni kao i pri vjenčanja, tako da ukupan njihov broj vjerojatno nije konačan i da nisu upisana sva krštena djeca. Najtočniji bi ipak bio broj umrlih jer se ukop nikako nije mogao obaviti ilegalno na mjesnim grobljima.

Ako se na kraju uzmu u obzir njihova malobrojna i istovjetna prezimena, neredovita prijavljivanja župniku zbog krštenja, smrti i vjenčanja, učestala seljenja i moguće pogreške upisivača pri upisivanju osobnih podataka, može se reći da sve to stvara zamršenu sliku i čini velik problem pri pokušaju utvrđivanja njihovih rodoslovlja. To je zapravo nemoguće. Da je tome tako potvrđuje i zapis Blaža Tomašića, župnika u Molvama, od 19. studenog 1884. godine: »Kod Cigana nije zapisano točno mu krstno ime, niti mu doba niti roditelji. Ime si promijeni svaki poslije krsta, za dobo se ne brine, a za roditelje ne zna jesu li živi ili mrtvi.«⁴⁹ Gledajući prije navedeni članak u *Podravcu*, u kojem piše da znadu dijete krstiti i po više puta, pretpostavka je da su dijete mogli krstiti i u kojoj susjednoj župi, naravno, s lažnim imenom i prezimenom i ostalim podatcima. Stoga se nikako ne može sa sigurnošću potvrditi da je, na primjer, Ivan Kalanjoš jedna osoba, više osoba, ili je pak nepostojeća.

Što se tiče imena, bila su im posve jednaka imenima ostalih župljana. Popis krštene djece donosi 27 muških imena: Đuro (18), Josip (14), Ivan (10), Mijo (9), Jakov (8), Pavao i Stjepan (5), Andrija i Petar (4), Emerik / Mirko, Franjo i Adam (3), Gašpar, Ignac, Gabrijel, Matija, Valent, Lovro i Imbro (2) i Florijan, Ferdo, Vid, Bolto, Aleksandar, Luka, Nikola i Gregor (1). Zastupljena su sljedeća ženskih imena (20): Marija (17), Eva (15), Terezija (13), Ana i Katarina (12), Rozalija (7), Elizabeta, Barbara i Jelena (6), Magdalena (3), Florijana, Lucija i Julijana (2) i po jedno ime Brigita, Agata, Klara, Karolina, Antonija, Franciska i Sofija. Vrijeme krštenja djece uglavnom se poklapa s imenima svetaca u katoličkom kalendaru. Dakle, i Cigani su u to vrijeme donekle prakticirali običaj davanja imena novorođenoj djeci kao i domicilno stanovništvo. To se odnosilo na kalendarsko načelo davanja imena po kojemu je dijete nakon rođenja dobilo ime po prvome nadolazećem svecu u kalendaru. Okvirno su se držali tog običaja, ali takav slučaj nije bio isti pri svim imenima. Na primjer, od 14 rođenih Josipa 8 njih bilo je rođeno uz blagdan sv. Josipa, a 6 u nekim drugim mjesecima, dok je pri ženskom imenu Eva 10 djece rođeno za dotičnog blagdana a samo 5 izvan tog razdoblja.⁵⁰

Matične knjige ove župe također potvrđuju mađarsko porijeklo podravskih Cigana Koritara. Osim po prezimenima, vidimo to i po nekim mjestima rođenja: Julijana Kalanjoš rođena je u Atadu (umrla u *Banovom brodu* 10. rujna 1876.), Kata Ignac u Šegeštu (umrla u *Vuskoj luki* 3. kolovoza 1886.), te Elizabeta Bogdan udana Trezić, rođena u Barču. Ostali podatci govore da su pitomački Koritari imali širok radijus kretanja. Đuro Ignac i Mara Oršoš zatekli su se u Novoj Bukovici kod Slatine gdje im se rodio sin Franjo (prosinac 1898.), kojeg je smrt zatekla u *Pustoši* 13. ožujka 1899. godine. Marija Bogdan rođena je u Špišić Bukovici 5. rujna 1905. godine a u roku 10 dana već se s roditeljima nalazila kod Velike Črešnjevce gdje je umrla. Sljedeći dvoje Koritara, Ignac Kalanjoš (43) i Jalža Oršoš (26), rođeno je u Gradini nedaleko od Virovitice, a umrli su kod Pitomače 10. ožujka 1909., odnosno 23. listopada 1910. godine. Ivan Balog, sin Adama Baloga i Kate Oršoš kršten je 19. travnja 1887. godine u Rači, o čemu je tamošnji župnik javio župniku u Pitomači, a ovaj je krštenje pribilježio u matičnu knjigu rođenih, budući da su se roditelji smatrali župljanima dotične župe. Zatim, Ignac Kalanjoš i Tereza rođena Kalanjoš boravili su na *Brestiču* gdje im se 18. veljače 1892. godine rodila kćer Eva. Naknadno su pripisani podatci o njezinoj smrti; umrla je 4. veljače 1895. godine u Drenovcu pored Voćina. Matična knjiga umrlih župe u Voćinu bilježi njezinu smrt, i navodi da su iz Pitomače, ali je kao majka upisana

⁴⁹ Matična knjiga vjenčanih 1859. – 1878. rkt. Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Molvama, <https://www.familysearch.org/search/collection/2040054> (02.02.2019.)

⁵⁰ MIHOLEK, Vladimir. »Imena i nadimci u Đurđevcu od sredine XVI. do početka XX. stoljeća«, *Podravina*, vol. XIII, br. 26, 2014., 152

Ana Oršoš,⁵¹ Zagonetan je slučaj iz 1898. godine kada je 6. rujna kršten Mihalj, sin Đure Baloga i Jule Oršoš. Krštenje je upisano po obavijesti župnika u Martinskoj Vesi, koji je Mihalja krstio čak u Trebarjevu u Turopolju. Pitomački je župnik pri tom dopisao: *pod vrbom!* Može se slobodno reći da se poslužio narodnom uzrečicom, jer Podravicima *venčani pod vrbom* znači da je riječ o »divljem« braku, a to opet znači da je Mihalj nezakonito dijete. Isto se postupilo i nakon krštenja Elizabete, nezakonite kćeri Franje Kalanjoša i Marije Balog, 8. srpnja 1899. godine. Oni su se tada zatekli u šumi kod Macinca, čak u Međimurju. Pored ovih primjera valja navesti i dva starca koja su rođena u Kloštru a umrla u Pustoši: Imbro Palko (70) 21. prosinca 1900. i Imbro Kompak (80) 18. siječnja 1907. godine. Posljednji primjer je Josip Balog, sin Andre i Treze Balog. On je umro 13. rujna 1887. godine u Čadavcu pored Rače a pokopan na groblju u Velikoj Pisanici. Upisan je u matičnu knjigu mrtvih pitomačke župe jer je rođen u *Vuskoj luki* 11. veljače iste godine. Navedeni primjeri jasno oslikavaju širok prostor kojim su se kretali: od Međimurja na zapadu do Slavonije na istoku, a južno čak do Turopolja.

7.5. Koritarska obitavališta i njihove lokacije

Ovdašnji Koritari najviše su bili nastanjeni u ciganskim naseljima *Brestič* (*šuma kod Brestiča, Brestič kod Drave, u kolibah polag Drave na Brestiču*), *Pustoš* i *Vuska luka*. Ime *Brestič* može se odnositi na dvije lokacije. Bila je to šuma nedaleko od Drave te istoimeni obližnji prijelaz sa skelom. Po tome, glavno naselje imena *Brestič* nalazilo se u istoimenoj šumi u neposrednoj blizini Drave i spomenute skele. Tek jednom je navedena lokacija *Brestič preko Drave* (23. prosinca 1840.), dakle na suprotnoj obali. (Sl. 6.)

Pustoš, polje sjeverno od sela *Gradec / Graci* (danas Stari Gradac), i južno od Drave, *Brezik*, te nekoliko puta upisana boravišta *Gradec, Pustoš kraj Gradca, Pustoš Gradec* (posjed gradačkih seljana), te jednom *pustoš na slavonskoj međi*, različiti su nazivi za jedno te isto naselje. Pozicija je bila pogodna jer je s tri strane omeđena vodom; od zapada pruža se jarak *Neteča*, sjeverno potok *Strug*, u koji se *Neteča* ulijeva, dok je sjeveroistočno tekla rijeka Drava. Opisni naziv lokacije iz 1858. godine, točnije *Pustoš od strane Banskog broda*, naselje precizno smješta desno uz potok *Strug*, jer je s lijeve strane kanala šuma zvana *Banov brod*. *Pustoš* je pak jednom navedena i imenom *Vulnaki* (*Pustos aliter Vulnaki*, matica krštenih 1860.). Hidronim zvan *Cziganszky jarek*, kojeg nalazimo na starijoj karti iz 1833. godine, zapravo je drugi naziv za potok *Strug*, pa on još više potvrđuje blizinu ciganskog naselja. Lokacija naselja *Pustoš* pored Gradca i samo selo Gradec pripadali su Župi Presvetog Trojstva u Turnašici, ali je Koritarima iz tog naselja bilo bliže obavljati svoje potrebe pri župniku u Pitomači nego u udaljenoj Turnašici. Dakle, pripadnost nekoj župi nije im ništa značila. Oni su svoje potrebe ostvarivali pri najbližem župniku, koja god to župa bila. Već spomenuta inačica naziva dotične lokacije, *pustoš na slavonskoj međi*, govori da je ovim predjelom prolazila granica između Virovitičke županije i pitomačke kapetanije, odnosno Varaždinskoga generalata a samim time i Vojne krajine u odnosu na Slavoniju.⁵²

Treće veće naselje Cigana Koritara bila je *Vuska luka*, koja je u nekoliko navrata zabilježena u skraćenoj inačici *Luka*. To je dio šume omeđen uskim dugačkim dravskim meandrom. *Vuska luka* je jedan od triju takvih meandara (*Frajničeva luka, Križnica*) koji poput križa ili trolista čine jedan veliki meandar. Taj predio danas zovemo Križnica. Na karti druge vojne izmjere austrijskih zemalja provedene od 1865. do 1869. godine, precizno je imenovano i ucrtano cigansko naselje (*Zigeunerhütten*). Smješteno je u polju uz dravsku obalu na desnoj strani samog ulazu u *Luku*. Prije je križnički meandar bio sastavni dio pitomačkog teritorija. Iskopom novog korita skraćen je tok Drave, pa je meandar ostao odvojen od matičnog teritorija. Tako su se dotični Koritari našli na lijevoj obali Drave bez kopnene veze s matičnim teritorijem. Od 1892. godine umjesto *Vuske luke* upisivači su rabili naziv *Križnica*. Četiri puta uporabljen je naziv *Loka*, što se može odnositi na *Vusku luku*, ali i na prekodravski predio *Loka* do kojeg se dolazilo skelom na *Brestiču*. Potonja lokacija jednom je opisana kao *Luka preko Drave*. Od manjih

⁵¹ Matična knjiga umrlih 1895. – 1908. rkt. Župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu, <https://www.family-search.org/search/collection/2040054> (08.02.2020.)

⁵² BEGOVIĆ, B. *Pitomača kroz prošlost...*, 220-221, 323, <http://www.pitomaca.hr/wp-content/uploads/2018/10/bego-pitomaca-kroz-proslost.pdf> (19.10.2020.)

Slika 6. U sredini Brestič uz Dravu, desno gore Vuska luka / Križnica (Zigeunerhütten), dolje Pustoš / Brezovo polje. Izvor: Hrvatska (1865. – 1869.). Druga vojna izmjera Habsburškog carstva, <https://mapire.eu/en/>

naselja navedena su: *Brezovo polje*, *Greda* (polje sjeverno od tadašnje Pitomače), šuma *Banov brod* (uz potok *Strug*), šuma *Đuretina*, šuma *kod Đorđevićevog mlina* (obje sjeverno od Pitomače), *Đolta* (šuma jugozapadno uz selo Gradec), te *na viru na konaku*, odnosno *kod Vira na konakih*. Naziv *Vir* nalazimo na dva mjesta. To je posjed sjeverno od Pitomače i jarak *Vir* u sumi *Banov brod*, čije povremene vode utiču u potok *Strug*.⁵³ Jarak je izglednija lokacija za cigansko naselje jer se nalazi uz vodu u šumi. *Brezovo polje* spominje se 12 puta i to samo u matičnim knjigama krštenih, u razdoblju od 1841. do 1848. godine. U dva je navrata upisano da se nalazi nedaleko od Turnašice koja ne spada u pitomačku župu, nego ima vlastitu. U istom razdoblju spominje se i *Brezik*, koji smo locirali. To nas navodi na pomisao da su *Brezovo polje* i *Brezik* ista lokacija. Jednom je čak navedeno *Brezovo polje*, župa Gradec. Dakle, u ovom su slučaju za istu lokaciju upotrijebljena tri naziva. Za preostale nazive nije navedeno spadaju li u okolicu Graca ili Turnašice, ali je najvjerojatnije riječ o naselju pored Gradca.

Boravišta u okolini Velike Črešnjevice navode se kao: *u kolibi*, *u šatoru* i po jednom *u črešnjevačkih goricah* i šuma *Rieka*. Budući da se u Velikoj Črešnjevici rodilo samo 13 djece, i to u razdoblju od 1873. do 1885. godine, može se smatrati da je riječ o malom obitavalištu koje je nakon potonje godine djelomično napušteno. Nakon toga nijedno dijete nije rođeno a umrlo je tek četvero male djece, po dvoje 1905. i 1909. godine. Najvjerojatnije se nalazilo u rubnom dijelu šume *Rieka* uz seoske vinograde i uz potok, jer seljani i sam potok nazivaju *Reka* i *Rijeka*.⁵⁴ U maticama nalazimo i uopćene nazive kao *u šumi*, *na obali Drave*, *šuma kod Drave*, *izvan sela u kolibi* i šuma na dravskoj obali. Neven Hrvatić iznosi da su Romi u Pitomači za vremena Kraljevine Jugoslavije stanovali na kraju Dravske ulice, na rubu šume Banov brod u bajtama i zemunicama od pruća.⁵⁵

⁵³ Hrvatski državni arhiv (HDA), Kartografska zbirka, sign. E. IX. 40.; HDA, Kartografska zbirka, Nacrt Podravlja od Hlebina do medje virovitičke uz oznaku vodoradnja III, sig. E.IX.43; Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća. Đurđevačka pukovnija, uredili Mirko Valentić, Ivana Horbec i Ivana Jukić, Zagreb, 2003., sekcija 12; Hrvatska, Druga vojna izmjera (1865. – 1869.); Habsburško Carstvo (1869. – 1887.), Treća vojna izmjera, <https://mapire.eu/en/> (10.01.2015.)

⁵⁴ BEGOVIĆ, B. *Pitomača kroz prošlost...*, 28, <http://www.pitomaca.hr/wp-content/uploads/2018/10/bego-pitomaca-kroz-proslost.pdf> (19.10.2020.)

⁵⁵ HRVATIĆ, N. »Romi na području...«, 161

Na priloženoj karti brojka je označena većina koritarskih naselja koja su smještena uz istoimene nazive na karti, dakle naselja su se nalazila otprilike na tim lokacijama. Lokacija šuma *kod Đorđevićvog mlina* nije posve definirana. Mlin se najvjerojatnije nalazio na potoku Strug, jer su na njem mljeli još neki mlinovi. Lokacija se spominje samo jednom pa je za vjerovati da je riječ o inačici naziva šuma Đuretina, koja se također spominje jednom. Oba naziva prostorno su vezana uz potok Strug. U konačnici, lokacija koje su u knjigama upisane tek nekoliko puta, i ne moraju predstavljati naselje, jer se tu vjerojatno radi o jednoj, ili najviše dvije kolibe.

Vrijeme boravka pojedinih Cigana Koritara u određenom naselju nemoguće je provjeriti. Ako se gleda ime i prezime, nalazimo po nekoliko Cigana s istim imenima i prezimenima pa ih je kao takve nemoguće razlikovati. Pogotovo je to slučaj sa ženama koje se u velikom broju prezivaju Oršoš. Pored toga, Koritara istih imena i prezimena nalazimo i u maticama susjednih župa, pa to još više otežava njihovu identifikaciju. Jesu li ih župnici dobro poznavali, vrlo je upitno. Vjerojatno nisu, jer su ih viđali samo pri krštenju ili pokopu.

ZAKLJUČAK

Izdvojeni podatci iz crkvenih matičnih knjiga Župe sv. Vida u Pitomači, koji obuhvaćaju otprilike razdoblje od stotinjak godina, prikazali su osnovnu sliku ciganske koritarske populacije na području spomenute župe. Utvrđeno je da su na ovom prostoru prisutni od početka, a u većem broju od sredine 19. stoljeća. Pristigli su iz Mađarske. Pomoću raznih karata i mapa locirana su njihova naselja, zna se čime su se bavili i evidentirana su njihova imena i prezimena koja nas upućuju na njihovo mađarsko porijeklo. Također se doznalo za njihov površan i deklarativan odnos prema braku i vjeri. Svoje potrebe za krštenjem i sprovodom obavljali su pri najbližem župniku, kojoj god župi pripadali. Vjenčavali se uglavnom nisu niti su prakticirali vjerski život i odlaske u crkvu. Preostali podatci prikupljeni iz ostalih rabljenih izvora samo su upotpunili sliku o Ciganima Koritarima. Treba napomenuti da se suživot domicilnog stanovništva s Koritarima u tom razdoblju svodio isključivo na kontakte i susrete pri kupoprodaji njihovih proizvoda, prošnji i susretima na skelama i u mlinovima. Nekoliko ostvarenih kontakata preko kumovanja i međusobne ženidbe i rada ciganskih slugu tek su izdvojeni primjeri zajedništva nastalog zbog specifičnih zanimanja i mjesta življenja neroma. Takvom su odnosu u jednakoj mjeri pridonesle obje strane. Domaći ljudi nisu mogli prihvatiti njihov način života, pa se nisu ni trudili približiti im se, dok su Romi Koritari to činili samo kad su morali; pri prodaji svojih proizvoda i prošnji. Ne može se reći da je domicilno stanovništvo općenito bilo odbojno prema Romima kad su s Drobim kovačima zajedno živjeli u selu, i koji su se u Pitomači zadržali sve do današnjih dana, ali je činjenica da su zazirali od Koritara isključivo zbog njihova nametljivog prosjačenja i brojnih krađa. Iako su se vlasti trudile raznim zakonskim mjerama kolonizirati Cigane Koritare i uključiti ih u civilizirani način života, nisu uspjele, a tako ni Crkva pretvoriti ih u praktične vjernike, premda su se deklarirali kao katolici. Ako se sve uzme u obzir, može se reći da su u nedostatku druge povijesne građe crkvene matice u određenoj mjeri mjeri poslužile za osnovni povijesni pregled Cigana Koritara na istraživačkom području za vrijeme Vojne krajine i Austro-Ugarske Monarhije u 19. stoljeću.

IZVORI

1. Hrvatski državni arhiv, Kartografska zbirka, Nacrt Podravlja od Hlebina do medje virovitičke uz oznaku vodoradnja III, sign. E.IX.43
2. Hrvatski državni arhiv, Kartografska zbirka, sign. E.IX.40.
3. Habsburško Carstvo (1869. – 1887.), Treća vojna izmjera. <https://mapire.eu/en/>
4. Hrvatska, Druga vojna izmjera (1865. – 1869.). <https://mapire.eu/en/>
5. Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća. Đurđevačka pukovnija, uredili Mirko Valentić, Ivana Horbec i Ivana Jukić, Zagreb, 2003., sekcija 12
6. K. K. und Kriegsministerium, Verlostliste ausgegeben am..., Wien, Nr. 493, 25. XI. 1916., <http://digi.landesbibliothek.at/viewer/resolver?urn=urn%3Anbn%3Aat%3AAT-OOeLB-1723425>

7. Matična knjiga umrlih 1908. – 1920. rkt. Župe sv. Benedikta opata i Žalosne Gospe u Kloštru Podravskome, <https://www.familysearch.org /search/collection /2040054>
8. Matična knjiga umrlih 1832. – 1858. rkt. Župe sv. Ferdinanda kralja u Ferdinandovcu, <https://www .familysearch. org/search/collection /2040054>
9. Matične knjige rkt. Župe sv. Vida u Pitomači, <https://www.familysearch.org /search/collection /2040054>
10. Matična knjiga umrlih 1895. – 1908. rkt. Župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Voćinu, <https://www. familysearch.org/search/collection /2040054>
11. Matična knjiga vjenčanih 1859. – 1878. rkt. Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Molvama, <https://www. familysearch.org/search/collection /2040054>
12. Poimenični popis žrtava Koncentracijskog logora Jasenovac 1941. – 1945., <http://www.jusp-jasenovac.hr/ Default.aspx?sid=7618>

TISAK

1. Liječnički vjesnik (1914.)
2. Narodne novine (1890., 1892., 1912.)
3. Nezavisnost (1916.)
4. Podravac (1895., 1902.)
5. Priroda (1938.)

LITERATURA

1. BABIĆ, Dragutin; ŠKILJAN Filip. »Romi u Pitomači: između etnomimikrije i očuvanja romskog identiteta«, *Podravina*, vol. XVIII, br. 35, lipanj 2019.
2. BEGOVIĆ, Branko. *Pitomača kroz prošlost 1. Prilozi za povijest Pitomače*, Pitomača, 2015., 220-221, 323, <http://www.pitomaca.hr/wp-content/uploads/2018/10/bego-pitomaca-kroz-proslost.pdf>
3. CAJNKO, Valentin. »Ženidbeni običaji. Pitomača u hrvatskoj Podravini«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv. 1, Zagreb, 1896.
4. ČAPO, Hrvoje. »Državni represivni aparat na području Hrvatske od 1918. do 1941.«, doktorski rad, Zagreb, 2011., https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud_%3A1837/datastream/PDF/view
5. DRAGUN, Maja. »Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma«, *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2-3, 2000.
6. ĐURĐEVIĆ, Goran. *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma-Lovara*, Bjelovar, 2009.
7. ĐURIĆ, Rajko. *Povijest Roma prije i poslije Auschwitz*, Zagreb, 2007.
8. GOLDSTEIN, Ivo. *Jasenovac*, Zagreb, 2018.
9. HRVATIĆ, Neven. »Romi na području općine Đurđevac«, *Podravski zbornik 84*, Koprivnica, 1984.
10. HRVATIĆ, Neven; IVANČIĆ Suzana. »Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 2-3, 2000.
11. IVANČAN GAŠPAROV, Mato. *Moj rodni kraj*, Molve, 1998.
12. IVANČAN, Ivan. *Narodni plesni običaji Podravine 1.*, Zagreb, 1989.
13. LIÉGEAIS, Jean-Pierre. *Romi u Europi*, Zagreb, 2009.
14. LUKANEC, Pero. »Seljak o marksistima«, *Evolucija*, god. 3, sv. 1-2, siječanj-veljača 1934.
15. MIHOLEK, Vladimir. »Imena i nadimci u Đurđevcu od sredine XVI. do početka XX. stoljeća«, *Podravina*, vol. XIII, br. 26, 2014.
16. MIHOLEK, Vladimir. »Poginuli i umrli vojnici u Velikome ratu s područja rkt. župe u Kloštru Podravskome«, *Podravina*, vol. XVII, br. 33, 2018.
17. OPAČIĆ, Nives. »Jezični imperijalizam i politička korektnost«, *Novi jezični putokazi. Hrvatska na raskrižjima*, Zagreb, 2014.
18. ŠADEK, Vladimir. *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.)*, Koprivnica, 2017.
19. ŠKILJAN, Filip. »Prisilno iseljavanje Srba iz Podravine i Kalničkog prigorja u ljeto i ranu jesen 1941. godine«, *Cris*, god. XIV, br. 1, 2012.
20. ŠKILJANJ, Filip; BABIĆ Dragutin. »Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije«, *Podravina*, vol. VIII, br. 25, lipanj 2014.

21. VOJAK, Danijel; PAPO Bibijana; TAHIRI Alen. *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.*, Zagreb, 2015.
22. VOJAK, Danijel. »Inicijativa Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva za reguliranje »ciganskoga pitanja« u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st.«, *Društvena istraživanja*, god. 20, br. 6, 2009.
23. VOJAK, Danijel. »O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?«, *Historijski zbornik*, vol. 63, br. 1, svibanj 2010.
24. VOJAK, Danijel. »Romi u Podravini (1880. – 1941.)«, *Podravina*, vol. IV, br. 7, lipanj 2005.
25. VOJAK, Danijel. »Stradanje Roma u Ludbregu za vrijeme Drugoga svjetskog rata«, *Podravina*, vol. XVI, br. 32, prosinac 2017.
26. VOJAK, Danijel. »Stradanje romskog stanovništva na širem bjelovarsko-bilogorskom području za vrijeme Drugog svjetskog rata (1941. – 1945.)«, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru*, sv. 12, 2018.
27. VOJAK, Danijel i Neven KOVAČEV. »Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću«, *Cris*, god. XIX, br. 1, 2017.

SUMMARY

Roma (Gypsies) Koritari began to immigrate in large numbers to Podravina in the middle of the 19th century from Hungary. They were engaged in making wooden objects, especially troughs, and were prone to begging, vagrancy and petty theft. They lived in miserable earthen huts in the settlements near woods, major roads and watercourses, especially where there was soft wood suitable for processing. Koritari is a semi-nomadic Roma group, so those huts served only as temporary residences. Due to their specific way of life they were hated among the people, and the Austrian and Croatian authorities tried to colonize them with numerous laws and prevent them from wandering, but without success. The paper covers all Roma (Gypsies) Koritari recorded in the registers of the Parish of St. Vid in Pitomača, covering a period of approximately one century, more precisely from 1828 to 1912. All data on baptisms, deaths and marriages were analysed, and their clothing, vocation, diet and lifestyle were described, as well as names and migratory movements that far exceed the area of the parish, and the locations of their habitats. In addition, the degree of coexistence with the domicile population is shown by outlining some examples. Since there are few historical sources about the Podravina Roma, the church registers served well for the basic historical overview of the group of Roma (Gypsies) Koritari group in the parish in Pitomača, along with the use of additional sources: literature, newspaper articles and cartographic materials of the respective period.